

Глобальний ринок вищої освіти: динаміка та турбулентність

Ірина Каленюк,
д.е.н., професор кафедри міжнародного менеджменту, Директор Інституту економічного розвитку, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Людмила Цимбал,
д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Анотація.

Актуальність статті зумовлена динамічними процесами розвитку глобального ринку освіти, її мета — визначити основні тенденції вищої освіти. Серед них такі: швидко зростає чисельність студентського населення та населення з вищою освітою, іноземних студентів. Збільшення попиту на вищу освіту приводить не тільки до збільшення чисельності студентів, а й до підвищення рівня освіти населення загалом. Швидке зростання чисельності студентів у світі супроводжується ще однією важливою тенденцією - зростанням її міжнародного сегмента. Процес інтернаціоналізації освіти виявляється в зростанні чисельності іноземних студентів у світі в абсолютних і відносних показниках. Розкрито струк-

туру та тенденції розвитку світового ринку освіти (збільшення чисельності іноземних студентів у країнах загалом та як частка ринку). Ця тенденція означає, що швидко зростає частка основних країн на світовому ринку, з'являються нові суб'єкти, які наполегливо про себе заявляють, обираючи активну стратегію експорту освітніх послуг.

Ключові слова: вища освіта, глобальний ринок, міжнародні студенти, іноземні студенти.

Конкурентні переваги країни та її суб'єктів у сучасному глобалізованому та комп'ютеризованому світі забезпечуються не стільки потенціалом основних галузей, скільки чинниками, пов'язаними з якістю та активністю людських ресурсів. Сектор освіти стає важливим плацдармом для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності кожної країни і більше того, він бере участь у процесі інтернаціоналізації.

Посилення інтернаціоналізації та глобалізації має трансформуючий вплив на економічні умови та форми організації освітньої діяльності. До основних сучасних тенденцій слід віднести такі: збільшення масштабів освіти в економіці знань; диверсифікація джерел фінансування та організаційних форм навчальної діяльності; інтернаціоналізація та глобалізація освіти.

Наявність інтелектуальних ресурсів є необхідною умовою досягнення інтелектуального лідерства країни, розширення її можливостей у глобалізованому світі в економіці знань. Зростання попиту на вищу освіту характеризується такими показниками, як збільшення студентського населення та частки населення з вищою освітою. Відповідно до таблиці 1, можна прослідкувати процес швидкого зростання чисельності студентів у вищих навчальних закладах окремих країн і світу загалом. За 17 років, з 1999 по 2016 рік, студентський контингент у світі зріс на 232 %, тобто з 93 до майже 216 мільйонів. Зростання чисельності студентів спостерігається в усіх країнах, але найбільше — у країнах з перехідною економікою та країнах динамічного розвитку (табл. 1).

Більшість країн, що входять до ТОП-10, - це країни, що розвиваються, які демонструють зростання принаймні на рівні середнього світового показника за визначений період. Абсолютними чемпіонами є Туреччина, Індія та Китай, приріст яких перевищує 200%. Звичайно, однією з

Таблиця 1

ТОП-10 КРАЇН З ЗРОСТАННЯМ ЧИСЕЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ, 2005-2016 Н.Р.

	Загальна чисельність				%
	2005	2006	2015	2016	2016/2005 чи найбільш релевантного року
Туреччина	2 106 351	2 342 898	6 062 886	..	287,84
Індія	11 777 296	12 852 684	32 107 419	32 391 800	275,04
Люксембург	..	2 692	6 896	..	256,17
Китай	20 601 219	23 360 535	43 367 394	43 886 104	213,03
ГонКонг (Китай)	152 294	155 324	298 643	300 316	197,19
Колумбія	1 223 594	1 314 972	2 293 550	2 394 434	195,69
Чилі	663 694	661 142	1 221 774	1 236 701	186,37
Бразилія	4 572 297	..	8 285 475	..	181,21
Мексика	2 384 858	2 446 726	3 515 404	4 244 401	177,97
Нідерланди	564 983	579 622	842 601	836 946	148,14
Швейцарія	199 696	204 999	294 450	295 149	147,80
Світ	139 648 065	147 371 357	214 083 295	215 945 197	154,64

причин такого збільшення контингенту студентів є велика чисельність населення та наявність значного потенціалу для розширення вищої освіти. Примітно, що передові країни світу не демонструють високої динаміки чисельності студентів через значний рівень освіти всього населення.

Так, серед лідерів є 4 країни, чисельність студентів в яких перевищує один мільйон. Також є більше мільйона студентів у таких країнах, як Китай, Індія, США, Бразилія, Російська Федерація, Туреччина, Японія, Мексика, Корея, Німеччина, Франція, Великобританія, Колумбія, Іспанія, Австралія, Україна, Польща та Чилі. На ці країни припадає 68,65% загальної чисельності випускників.

Загалом країни мають доволі суттєві відмінності не лише в чисельності студентів, а й у загальній чисельності людей з вищою освітою. Наприклад,

незважаючи на високе зростання чисельності студентів, у Китаї менше 10% населення має вищу освіту, що є одним з найнижчих показників серед досліджуваних країн. Аналогічну ситуацію можна зазначити в Індії, Колумбії та Аргентині. Загалом, згідно з даними ОЕСР, частка людей з вищою освітою значно відрізняється (рис. 1).

XXI століття принесло нові хвилі та процеси розвитку вищої освіти та світового ринку освітніх послуг. Це стрімка глобалізація, інтернаціоналізація вищої освіти, поширення її масового характеру та посилення конкуренції на всіх рівнях тощо. Ці тенденції настільки чіткі, що були визначені як динамічні вектори розвитку вищої освіти. Першим підтвердженням цього стало стрімке зростання чисельності іноземних студентів у світі, причому більш високими темпами ніж загальна чисельність студентів. Чисель-

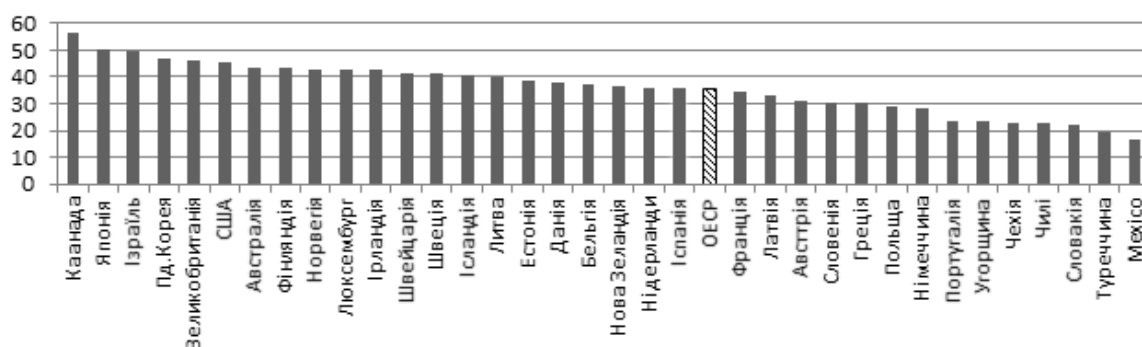

Рис. 1. Частка людей з вищою освітою в країнах ОЕСР, 2016 р., %

¹ Enrolment in tertiary education, total number <http://data.uis.unesco.org/#>

ність іноземних студентів поступово зростала з 0,8 млн. у 1975 р. до 1,7 млн. у 1995 р. З початком XXI століття вона набирає обертів: у 2005 р. — 3,0 млн., у 2010 р. — 4, 2 млн., 2011 р. — 4,4 млн., 2014 р. — 4,6, 2016 р. — 5,0 млн. людей. У таблиці 2 представлені дані про загальну та регіональну динаміку чисельності іноземних студентів у світі:

Таблиця 2

**ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ
СТУДЕНТІВ У СВІТІ¹**

	2000	2005	2010	2011	2016
Весь світ	2,1	3,0	4,1	4,3	5,0
Країни ОЕСР	1,6	2,4	3,2	3,3	3,5
Країни не члени ОЕСР	0,5	0,6	0,9	1,0	1,5

Останніми роками турбулентність глобального освітнього середовища зазнала швидких змін, які позначаються на співвідношенні сил і спричиняють розгортання нових процесів і явищ. Це виявляється, передусім, у зменшенні частки ринку країн ОЕСР. Загалом частка країн ОЕСР знизилася з 76,2% до 70,0% упродовж 2000–2016 років. Позиції багатьох активних країн (Австралія, Австрія, Німеччина, Франція, Великобританія та інші) зменшились або залишилися на колишньому рівні, хоча загальна чисельність іноземних студентів зросла.

Найбільш привабливими для студентів є освітні системи США, Великобританії, Австралії, Росії, Франції, Канади, Німеччини та Японії, у яких чисельність студентів з-за кордону перевищує чисельність тих, хто виїхав з країни більш як на 100 000 осіб. У таблиці 3 подано дані про чисельність іноземних студентів у країнах з найбільшою динамікою за 2012–2016 роки. У цих країнах найбільша частка світового ринку іноземних студентів перевищує 1% (табл. 3).

Водночас, мобільність у передових країнах значно нижча й демонструє стійку тенденцію до зростання. Найвищий приріст мають Австралія, Канада, США, Російська Федерація та Нідерланди з темпами відповідно 68%, 375%, 56% та 233%. Слід зазначити, що зростання чисельності іноземних студентів у Росії пов'язане із залученням студентів з Азії, тоді як європейські країни мають більш широкую географію студентів.

Основним суб'єктом залучення іноземних студентів є США, зберігаючи свої лідерські позиції завдяки дуже активним діям із залучення іноземної молоді. Однак політика президента Трампа внесла корективи, і за останній рік у США різко знизився приплив іноземної молоді.

Таблиця 3

**ЧИСЕЛЬНІСТЬ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ
У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ СВІТУ ТА ЧАСТКА
СВІТОВОГО РИНКУ (%), 2012–2016 рр.²**

Країни	Чисельність іноземних студентів, 2012 р.	Чисельність іноземних студентів, 2016 р.	Частка світового ринку	
			2012 р.	2016 р.
Австралія	249 588	335 512	6,2	6,6
Австрія	58 056	70 484	1,4	1,4
Бельгія	42 914	61 102	1,1	1,2
Канада	135 187	189 478	3,3	3,7
Франція	271 399	245 349	6,7	4,8
Німеччина	196 619	244 575	4,9	4,8
Італія	77 732	92 655	1,9	1,8
Японія	150 617	143 457	3,7	2,8
Корея	59 472	61 888	1,5	1,2
Нідерланди	57 506	89 920	1,4	2,2
Нова Зеландія	40 995	53 854	1,0	1,1
Польща	23 525	54 734	0,6	1,1
Іспанія	55 759	53 409	1,4	1,1
Швейцарія	44 468	51 911	1,1	1,0
Велика Британія	427 686	432 001	10,5	8,5
США	740 482	971 417	18,3	19,1
Китай	88 979	137 527	2,2	2,7
Малайзія	56 203	124 133	1,4	3,1
РФ	173 627	243 752	4,3	4,8
Саудівська Аравія	46 566	79 854	1,2	1,6
Сінгапур	48 938	53 122	1,2	1,0
Південна Африка	42 180	82 553	1,0	1,6
Туреччина	38 590	87 903	1,0	1,7
Україна	43 609	54 144	1,1	1,1
ОАЕ	54 162	77 463	1,3	1,5
Світ	4 058 385	5 085 893	100	100

На цьому тлі Канада та європейські країни покращують своє становище. У 2007–2016 роках з'явилися нові активні суб'єкти: Китай (збільшив свою частку світового ринку з 1,4 до 2,7%, а загальна кількість іноземних студентів у 2,5 рази — з 42,1 тис. до 137,5 тис.), Саудівська Аравія (з 0,6% до 1,6%, кількість студентів зросла більш ніж у 4 рази — з 17,7 тис. до 79,9 тис.), Російська Федерація (з 2% до 4,8%, кількість студентів у 3,5 рази — з 60,3 тис. до 243,8 тис.) та інші. Загалом лідерами світового ринку освітніх послуг є: США, Великобританія, Австралія, Німеччина та ін.

Інтернаціоналізація освіти виявляється не лише в зростанні чисельності іноземних студентів. Академічна мобільність як вираження інтернаціоналізації самої вищої освіти надзвичайно різноманітна й має такі форми прояву: виїзд науковців за кордон для роботи, стажуван-

¹ OECD. *Education at glance 2013; Education at glance 2016* Paris: OECD: <http://www.oecd.org>

² Systematized by the author according to UNESCO <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>

ня, викладання (на короткий час), для участі в конференціях; спільна наукова робота (написання статей, монографій, виконання наукових стипендій, спільних розробок); участь студентів, аспірантів та викладачів у різних програмах короткотермінового навчання (курси, сертифікатні програми, літні школи тощо).

Важливим показником експортної орієнтації економіки є співвідношення іноземних студентів та загальної чисельності студентів в країні. Серед країн ОЕСР чисельність іноземних студентів щодо загальної чисельності студентів в країні найбільша (44%) у Люксембурзі. Цей показник становить 19% у Новій Зеландії, 18% в Австралії та Великобританії, 17% у Швейцарії та 15% в Австрії. У середньому 6% іноземних студентів у країнах ОЕСР, в ЄС 22 — 8%^{1, 2}.

Важливою особливістю світового ринку освіти є те, що відсоток іноземних студентів, зазвичай, у всіх країнах зростає із рівнем освіти. Найменший для короткострокових та бакалаврських програм вищої освіти, а значно вищий — для магістерських та докторських програм, що чітко видно з даних таблиці 4:

Звичайно, для кожної країни важливим є питання не лише залучення іноземних студентів

до їх національної системи освіти, а й динаміка виїзду молоді на навчання за кордон. Слід зазначити, що цей показник знаходиться під впливом багатьох факторів. Збільшення потоку поїздок за кордон на навчання не завжди пов'язано з несприятливою ситуацією в країні. Вплив глобалізації виявляється в тому, що молодь все активніше шукає собі місце навчання. Як результат — у лідерах країн-імпортерів ми можемо бачити як країни, що розвиваються, так і розвинуті країни.

У таблиці 5 наведено дані про чисельність іноземних студентів за країною походження. Серед основних лідерів країн-імпортерів є різні країни: Китай, США, Саудівська Аравія, Туреччина, Японія, В'єтнам, РФ та ін. Характерно, що динаміка виїзду молоді за кордон з метою освіти дуже різноманітна в різних країнах. У Греції, Туреччині, Японії та Великій Британії, кількість людей, які виїжджають на навчання, має тенденцію до зменшення. Водночас такі країни, як Саудівська Аравія, В'єтнам, Бразилія, Росія, Мексика, Україна, США, Грузія, Таджикистан та інші, демонструють чітку тенденцію до зростання.

В Україні чисельність іноземних студентів демонструє високу, але не стабільну динаміку

Таблиця 4

МІЖНАРОДНА СТУДЕНТСЬКА МОБІЛЬНІСТЬ У КРАЇНАХ ОЕСР, %²

Країни	Частка іноземних студентів на різних рівнях вищої освіти					%, 2014/2013
	Уся вища освіта	Короткострокові програми	Бакалаврські програми	Магістерські програми	Докторські програми	
Австралія	18	13.3	13.1	40	34	6
Австрія	15	1.0	18.6	18	25	8
Бельгія	11	4.9	8.2	20	37	24
Канада	10	9.0	8.1	14	27	12
Данія	10	13.1	5.5	17	30	2
Фінляндія	7	-	5.2	12	19	4
Франція	10	4.4	7.3	13	40	3
Німеччина	7	0	4.4	12	7	7
Ірландія	7	1.1	5.8	14	23	11
Японія	3	3.4	2.5	8	19	2
Люксембург	44	11.3	25.3	68	85	3
Нова Зеландія	19	27.4	14.3	23	45	18
Швеція	6	0.2	2.4	9	33	0
Швейцарія	17	0	9.9	28	53	5
Велика Британія	18	5.5	13.7	37	42	3
США	4	2.0	3.5	9	35	7
ОЕСР	6	3.0	4.9	12	27	5
ЄС22	8	4.5	6.1	13	22	4

¹ Education at glance 2016 Paris: OECD: www.oecd.org/

² Там само

Таблиця 5

**ЧИСЕЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ ЗА КОРДОНОМ, ІМІГРАНТИ
З КРАЇНИ ПОХОДЖЕННЯ¹**

Країни	1998	2000	2010	2015	2017	Δ %, 2017/1998
Китай	151 055	165 348	570 449	818 803	847 259	561
США	38 208	43 482	57 506	67 356	68 580	180
Саудівська Аравія	9 941	10 626	42 651	86 223	85 277	858
В'єтнам	7 858	9 148	47 268	68 038	70 328	895
РФ	26 096	28 634	50 403	57 332	56 915	218
Туреччина	51 067	51 604	51 885	45 921	45 331	89
Україна	13 064	20 891	36 203	68 279	76 181	583
Греція	62 059	63 676	29 226	37 092	37 484	60
Латвія	2 875	3 005	5 064	5 804	5 737	200
Японія	57 088	59 302	40 330	30 491	30 850	54
Бразилія	15 596	17 274	27 753	42 645	43 438	279
Велика Британія	28 142	22 328	24 600	31 433	33 109	118
Мексика	13 149	14 230	26 072	30 194	30 646	233
Таїланд	21 553	21 007	28 304	28 672	29 768	138
Швеція	12 819	12 601	15 540	17 378	17 567	137
Азербайджан	4 882	4 862	14 302	39 970	41 762	855
Грузія	3 857	4 367	8 736	8 888	9 084	236
Таджикистан	1 292	1 396	8 342	15 677	20 623	1596

Таблиця 6

ДИНАМІКА ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ, 2000 — 2017 рр.

	2000	2005	2010	2012	2013	2015	2016	2017
Чисельність іноземних студентів в країні, загалом	17 210	29 614	38166	49 044	59391	53493	52147	48991
у % до загальної чисельності студентів у країні	0,8	1,0	1,3	2,3	2,9	3,33	3,3	3,2
Чисельність українських студентів, які навчаються за кордоном, загалом	20 891	26 698	36 203	37 425	42 441	68 279	76 185	76 181
у % до загальної чисельності студентів у країні	1.0	0.9	1.2	1.8	2.1	4.3	4.8	5.0

¹ Інститут статистики UNESCO. Inbound internationally mobile students by continent of origin. http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS&popupcustomise=true&lang=en#

² State Statistic Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

(табл. 6). З 2000 по 2014 рік вона зросла більш як утричі — до 60 тис. осіб. Але з 2014 року, з настанням драматичних подій на півдні та сході країни, чисельність іноземних студентів постійно зменшується. Серед іноземних студентів — 1,3 тис. з Китаю, 3,7 тис. — з Туркменістану, 7,7 тис. — з Індії, 6,7 тис. — з Азербайджану. Водночас, спостерігається тривожна тенденція різкого збільшення відтоку української молоді на навчання за кордон. Якщо раніше їхня чисельність була на рівні чисельності іноземних студентів у країні або навіть менше, то на початок 2017/18 навчального року 76 181 українців (що більш як у 1,5 раза перевищує кількість іноземних студентів в Україні) виїхали навчання за кордоном.

Висновки

Розвиток сучасного ринку вищої освіти на глобальному рівні характеризується динамічними трендами та складними структурними процесами, пов'язаними з посиленням конкуренції між країнами. Сформувались основні центри і, відповідно, провідні країни-експортери послуг вищої освіти. Жорстка конкуренція постійно змінює позиції різних країн, проте безумовними лідерами залишаються: США, Велика

Британія, Австралія, Франція, Німеччина, РФ, Японія, Канада. З'явилися нові актори, які поступово замінюють лідерів: Китай, Туреччина, Саудівська Аравія, Корея, Південна Африка та інші. Найбільш привабливими для іноземних студентів є навчальні програми магістерського та докторського рівнів. Змінюється і ландшафт імпорту освітніх послуг. Найактивнішими донорами іноземних студентів є дуже різні країни: сильні країни (США, Велика Британія, Японія), успішні країни, що розвиваються (Туреччина, Бразилія, Мексика), а також країни з певними проблемами розвитку (Україна, В'єтнам, Грузія та ін.)

Література

Education at a Glance 2016: OECD Indicators. OECD. [Електронний ресурс]. URL: <http://dx.doi.org/10.187/eag-2016-en/>.

Education statistic. [Електронний ресурс]. URL: <https://knoema.com/WBEDS2017/world-bank-education-statistics?region=1002250&indicator=1036270>

Education statistic. [Електронний ресурс]. URL: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS&popcustomise=true&lang=en#

State Statistic Service of Ukraine. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>